

Άργος Τύπου
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
ΑΠΟΚΟΜΜΑΤΩΝ ΤΥΠΟΥ

ΜΕΛΕΤΗ

**MARGARET
ALEXIOU**
Ο τελετουργικός
θρήνος
στην ελληνική
παράδοση
-ΜΟΡΦΟΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ-
ΣΕΛ. 453, € 20,5

Ενας σημαντικός τόμος με τους ποιητικούς θπασουρούς της παράδοσής μας από τον Όμηρο έως σήμερα είναι το βιβλίο της διαπρεπούς καθηγήτριας του Χάρβαρντ Margaret Alexiou, με τίτλο *Ο τελετουργικός θρήνος στην ελληνική παράδοση*, που εξέδωσε το «Μορφωτικό Ίδρυμα» της Εθνικής Τραπέζης. Η Margaret Alexiou είναι κόρη του μεγάλου φιλέλληνα George Tomson, του οποίου το εξίσου σημαντικό βιβλίο για τον πολιτισμό μας, «Το αειθαλές δέντρο, διαλέξεις και άρθρα για τον ελληνικό πολιτισμό», κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις «Κέβρος» το 1999, με εκτενή και κατατοπιστικό πρόλογο του Χριστού Αλεξίου, ο οποίος επιμείληθηκε τον τόμο.

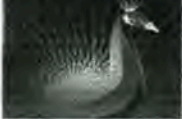
Ο *τελετουργικός θρήνος στην ελληνική παράδοση* εκδόθηκε για πρώτη φορά στην αγγλική γλώσσα από το «Cambridge University Press», το 1974, με τίτλο *The Ritual Lament in Greek Tradition*. Με απέραντο μόχθο και αγάπη, που συνάγεται από την ενδελεχή και εμπειρισιασμένη μελέτη των στοιχείων της, αλλά και με ματιά διορατική και ευθύβολη, η συγγραφέας επιχειρεί μια καταβύθιση στο συλλογικό ασυνείδητο, για να ανασύρει την ποίηση και το τελετουργικό στοιχείο με τα οποία συνέδεσε ο άνθρωπος το ταξίδι του θανάτου με το υπερβαικό επέκεινα, το ταξίδι της ψυχής στον Άδη. Γι' αυτό και, πέρα από τις μαρτυρίες τις γραπτές για τον τελετουργικό θρήνο, μαρτυρίες αρχαίες από τον Όμηρο και τις τραγωδίες, από τα επιτύμβια, από τις μεταγενέστερες πλούσιες μεσαιωνικές πηγές, από το δημοτικό τραγούδι ακόμα, αλλά και μαρτυρίες της ζωσας πραγματικότητας, το βιβλίο, καιτοι αυστηρά επιστημονικό, με τομές και αναλύσεις μιας υψηλής

Το βιβλίο χωρίζεται σε εννέα κεφάλαια, που συστηματοποιούν την έρευνα της συγγραφέως, ακολουθώντας την κάθετη διαδρομή του χρόνου. Ετοι στο πρώτο κεφάλαιο μιλά για τον τελετουργικό θρήνο στην αρχαιότητα, αρχίζοντας από τον ομηρικό στίχο «μη μ' άκλαυτον άθαπτον ιών όπισθεν καταλείπειν». Είναι τα λόγια του Ελπίνορα, της ψυχής του από τον Άδη, που τα είπε στον Οδυσσέα όταν κατέβηκε στον Κάτω Κόσμο, και δείχνουν πόσο ο θρήνος και η ταφή αποτελούσαν μια εθμική υποχρέωση των ζωντανών προς τον νεκρό, το «γέρας θανόντων». Και με διεσθυτική ματιά η συγγραφέας περιδιαβαίνει τον αρχαίο κόσμο, τις τραγωδίες, τον Πλάτωνα, τις μυκηναϊκές λάρνακες, μιλά γι' αυτό που αποκαλούσαν «προθεσις του νεκρού» και για την τελετουργία της νεκρικής πομπής, για τις προσφορές στον τάφο και για τους μεταφυσικούς συμβολισμούς που ισχύουν μέχρι σήμερα, προσφορές λίγο παραλλαγμένες, μα από την ίδια αφετηρία του ομαδικού ασυνείδητου εκκινούμενες. Βόστρυχο από τα μαλλιά μαζί με τις χόες, δηλαδή τις σπονδές που γίνονταν με γάλα, μέλι, νερό, κρασί, σέλινο, πελανόν (χοντρό αλευρι με μέλι και λάδι) και κόλυβα. Κι ύστερα, έρχεται στις μαρτυρίες του λόγου που σώθηκε, για να βρει τη διαδρομή του στον τρισχιλιετή χρόνο, διαδρομή της ψυχής που εκφράστηκε με την ίδια σχεδόν τελετουργία μπρος στο γεγονός του θανάτου και του ταξιδιού στον Άδη, με την ίδια εσωτερική ανάγκη να ευμενίσει με σπονδες και θρήνο τον άγνωστο κόσμο τον απροσπέλαστο. Αυτές τις πατημασιές ακολούθησε η συγγραφέας, τα χνάρια που άφησε η ψυχή ανά τους αιώνες πάνω στον πηλό της ζωής, παιτημασιές από ποίηση και μεταφυσική εναιένιον.

Από τον Ελπίνορα μέχρι τα Εγκώμια του Επιτά

διανόησης, συγκινεί βαθύτατα. Συγκινεί ανεξάρτητα από την υψηλή του διανόηση. Γιατί η καταβύθιση στο ομαδικό ασυνείδητο, απ' όπου πηγάζει αυτή η ανάγκη της ποίησης που θα συνοδεύσει τον νεκρό, η ανάγκη του τελετουργικού στοιχείου, μαζί με την επιστημονική αοστηρότητα της έρευνας, έχει και μια βαθιά ανθρώπινη προσέγγιση. Η Margaret Alexiou πλησίασε η ίδια, όπως γράφει, ανά την Ελλάδα, τους απλούς ανθρώπους που κρατούν ακόμα ζωντανή την παράδοση του τελετουργικού θρήνου στον τόπο μας, για να βιώσει με προσωπική συμμετοχή τη διαδρομή και εξέλιξη του φαινομένου από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, ως τα μανιατικά μοιρολόγια και ως την ποίηση των Εγκωμίων στον Επιτάφιο της Μεγάλης Παρασκευής.

Προσωπικά έχω έναν ιδιαίτερο δεσμό με το θέμα. Όταν έγραφα το μυθιστόρημά μου «Ο Άγγελος της σάχτης», έζησα αυτό το τελετουργικό ταξίδι του θανάτου μέσα από το δημοτικό τραγούδι του «νεκρού αδερφού», τον τελετουργικό θρήνο της ψυχής που βαδίζει τα μουχλιασμένα μονοπάτια του ασφοδελού λειμώνα του Άδη, με την ορφική ποίηση να ζωντανεύει το θρήνο, «η δίψα με καίει εμένα και χάνομαι, αλλά δώστε μου να πω από το δροσερό νερό της Μνημοσύνης», ποίηση που τη βρήκα στις σελίδες του παρόντα τόμου. Αυτό που προσπάθησα να δώσω μυθιστορηματικά, ταυτιζόμενη επώδυνα, πολλές φορές, με τον Κωνσταντή του δημοτικού τραγουδιού, το βρήκα, από τους δρόμους της επιστημονικής έρευνας, στις αναφορές της Margaret

Alexίου. Εκείνη έφτασε στα βαθιά της συλλογικής ψυχής, εκεί όπου γεννιέται η τελετουργία της ποίησης. Είναι η ίδια ποίηση που από την ορφική δίψα έφτασε παραλλαγμένη, αλλά με τον ίδιο τελετουργικό θρήνο στα Εγκώμια του Επιταφίου της Μεγάλης Παρασκευής. Για να βρει κι εκεί η σπουδαία ελληνίστρια πως η καταγωγή της μεγάλης εκείνης ποίησης πηγάζει από την ίδια συλλογική μήτρα του ελληνικού ασυνείδητου, πως στο στίχο «ω, γλυκύ μου έαρ, γλυκύτατόν μου τέκνον, πού έδω σου το κάλλος», σηματοδοτείται, με μια παρόμοια θρηνητική εικόνα, το αρχαίο κάλλος.

Από την αρχαιότητα η Margaret Alexίου περνά στους βυζαντινούς χρόνους, στο χριστιανισμό, που στους κόλπους του επιβίωσε και εμπλουτίστηκε το τελετουργικό στοιχείο του θρήνου, προσδίδοντας διαφορετικές διαστάσεις στο μεταφυσικό αλλά και τυπολογικό μέρος της έκφρασης του. Με συστηματική μέθοδο έρευνας περιέρχεται τα κείμενα του Ιωάννη του Χρυσόστομου, του Γρηγορίου Ναζιανζηνού, των εκκλησιαστικών και κοσμικών συγγραφέων της μακραίωνης περιόδου των βυζαντινών χρόνων, των ποιητών, του Ρωμανού του Μελωδού, και αντλεί τα στοιχεία που αναδεικνύουν την τελετουργία του νεκρικού θρήνου, την επιβίωσή του από την αρχαιότητα, τη διαφοροποίησή του μέσα από τη χριστιανική αντίλη-

σμάτων για τους νεκρούς», όπου διαχωρίζει τις έννοιες θρήνος, γόος, κομμός, για να φτάσει στις νέες ορολογίες, στον Επιτάφιο Θρήνο και στην ανάκληση του νεκρού, που σημαίνει στη θρηνητική αίτηση να εγερθεί από τον τάφο, όπως συμβαίνει με τη μάνα του Κωνσταντή στο τραγούδι του νεκρού αδερφού. Και συνεχίζει το μακρύ ταξίδι της η συγγραφέας μέσα από τις γραπτές μαρτυρίες αλλά και τη ζωντανή παράδοση του τόπου, εισηγώντας και τις πιο λεπτές αποχρώσεις της αναπόφευκτης μεταλλαγής τους από το χρόνο, από την τριβή τους στις εκάστοτε νέες αντιλήψεις των καιρών, τριβή που λειαίνει σαν κοκάλι τις έννοιες και τα δρώ-

μενα. Έτσι φτάνει στα μοιρολόγια ή μυρολόγια, στα τραγούδια της Μοίρας, στα θρηνητικά έθιμα της Μάνης και άλλων ελληνικών περιοχών, στη λαϊκή τελετουργία και τη λαϊκή ποίηση, που κλείνει μέσα της τη δύναμη και τον πολιτισμό τριάντισι χιλιάδων χρόνων. Μιλά για το Χαρό και για την πάλη μαζί του, πως πέρασε στο ομαδικό ασυνείδητο ο αρχαίος Βαρκόρης των ψυχών. Και είναι ενδιαφέρον να βρίσκει κανείς πως ο νεκρώσιμος λόγος του ψαλμωδού «γρη ει και εις γην πορεύση» ήταν στην αρχαιότητα «εκ γαίας βλαστών γαία παλιν γέγονα». Η το αντίστοιχο του ομηρικού Ελπίνορα, «Ακλαυτος κι αμνημόνευτος στον Αδη τι γυρεύει»

φιου και τα μοιρολόγια

ψη. Πώς έπλεναν τον νεκρό, πώς τον έντυναν, τον μύρωναν και τον θρηνούσαν με επωδές.

Ακολουθούν τα κεφάλαια: «Ο τελετουργικός θρήνος για θεούς και ήρωες», όπου, μεταξύ άλλων, μιλά για τη λατρεία του Αδωνη και του Υάκινθου στην αρχαιότητα, και τις θρηνητικές τελετουργίες που γίνονταν κάθε χρόνο στη μνήμη τους, και για το θρήνο της Θεοτόκου, στα χριστιανικά χρόνια, για την ταύτησή της με την ανώνυμη μάνα που θρηνεί. Ακολουθεί το κεφάλαιο: «Ιστορικοί θρήνοι για την άλωση ή την καταστροφή πόλεων», και εδώ αναφέρεται με πλούσιο ποιητικό υλικό στην Άλωση της Πόλης, στους θρήνους που ακολούθησαν το χαμό της. Στη συνέχεια, μιλά για την «ταξινόμηση των αρχαίων και νεότερων θρήνων και των α-

Ενα σημαντικό βιβλίο για την ελληνική Γραμματεία, που το χαρακτηρίζει όχι μονον η επιστημονική του πληρότητα αλλά και η ανθρώπινη προσέγγιση στο ποιητικό φαινόμενο του τελετουργικού θρήνου από τον Όμηρο έως τις μέρες μας. Δημοσιουργική και διαγής είναι η μετάφραση - αναθεώρηση του αγγλικού κειμένου που έγινε από τους Δ. Ν. Γιατρομανωλάκη και Π. Α. Ροϊλό, που, όπως σημειώνουν στον πρόλογο, στην προσπάθειά τους να αποδώσουν «κατά τον εναργέστερο δυνατό τρόπο το αγγλικό κείμενο», οδηγήθηκαν στις πηγές του βιβλίου, καθώς και στη νεότερη ξένη και ελληνική βιβλιογραφία.

ΜΑΡΙΑ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ - ΠΟΘΟΥ